

Асмукович І. В. (Житомир)

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ АВІАЦІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті надано характеристику англійської авіаційної терміносистеми, здійснено її лексико-семантичний та структурний аналіз. Встановлено, що терміни в авіаційній терміносистемі об'єднані ієрархічно в термінологічні ряди, групи, мікрополя та макрополе.

Ключові слова: термін, авіаційна терміносистема, термінологічне поле, мікрополе, термінологічний ряд.

The article presents characteristics of the English aviation terminological system; its lexical, semantic and structural analysis is performed. It has been established that within the aviation terminological system terms are grouped hierarchically into series, groups, microfields and macrofield.

Key words: term, aviation terminological system; terminological field, microfield, terminological series.

В статті представлена характеристика англійської авіаційної терміносистеми, произведен ее лексико-семантический и структурный анализ. Установлено, что термины в авіаційній терміносистемі об'єднані ієрархічно в термінологічні ряди, групи, мікрополя і макрополе.

Ключевые слова: термін, англійська авіаційна терміносистема, термінологічне поле, мікрополе, термінологічний ряд.

Спеціальні галузі науки і техніки за останні десятиріччя активно збагатилися передовими технологіями й інноваціями, що вимагає від науково-лінгвістичної спільноти пошуків нових шляхів найменування термінологічних понять і подальшої їхньої систематизації, а відповідно і впорядкування давно існуючої термінолексики. З-поміж багатьох

галузевих термінологічних систем, які потребують негайної уваги мовознавців і термінологів, перебуває й авіаційна терміносистема. У наказі “Про затвердження Правил ведення радіотелефонного зв'язку та фразеології радіообміну в повітряному просторі України” (2004) зазначено, що “ведення радіообміну між екіпажами повітряних суден, органами обслуговування повітряного руху та відповідними наземними службами на території України, у повітряному просторі України та повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за ОПР покладено на Україну, здійснюється англійською або російською мовою” [5]. Згідно зі звітом Міждержавного авіаційного комітету, поява авіакомпаній країн СНД на міжнародних повітряних трасах призвела до значного збільшення авіаційних подій і катастроф через допуск льотного складу до роботи на них без відповідного рівня їх професійної підготовленості. Основними причинами авіаційних катастроф є недостатнє взаєморозуміння в процесі ведення пілотами радіообміну із диспетчерським пунктом аеропорту, некоректний переклад авіаційних термінів та їхнє передавання по каналах радіозв'язку на диспетчерський пункт та ін.

Актуальність теми роботи зумовлена соціальною та лінгвістичною необхідністю багатоаспектного дослідження формування, функціонування та систематизації авіаційної терміносистеми. Всебічний розгляд авіаційної терміносистеми зумовлений насамперед практичними потребами суспільства. З'ясування загальних і специфічних закономірностей організації авіаційної терміносистеми на різних етапах становлення сприятиме впорядкуванню всієї терміносистеми, її стандартизації, дозволить прогнозувати тенденції подальшого розвитку, водночас сприятиме досягненню належного рівня мовного забезпечення зазначеної сфери, окреслить зв'язки з іншими терміносистемами.

Предметом дослідження є авіаційні терміни (слова і словосполучення) англійської мови, що належать до макрополя “Авіація”, яке являє собою сукупність найменувань видів літальних апаратів, авіаційного персоналу, аеронавігаційних систем, техніки пілотування, літаководіння, поведінки літального апарата в повітрі і на землі тощо. **Мета** роботи – реконструювати й представити терміносистему макрополя “Авіація” у вигляді ієрархічно супідрядних мікрополів, груп і підгруп, які його складають.

Мовознавці намагалися й намагаються дати термінові чітке визначення (О.Ахманова, Б.Головін, О.Реформатський та інші) [1; 2; 3; 6]. Сумарною і прийнятною для наукового обігу вважаємо таку дефініцію: термін – це слово чи словесний комплекс, який співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки) і вступає в системні відношення з іншими словами та словесними комплексами, утворюючи разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю.

Системність термінів має насамперед екстралінгвістичну природу, що забезпечується зв'язком терміна з системою понять. Терміни, порівняно з лексичними одиницями загальнолітературної мови, більш системні, оскільки терміносистеми мають вищий ступінь організації, яка забезпечується її свідомим формуванням. Системність термінів виявляється на рівні уніфікованості морфологічних і лексико-синтаксичних моделей структурної організації даної термінології. Терміни в терміносистемі можуть об'єднуватися на основі спільності структури і семантики в термінологічні групи, ряди; саме на цій базі відбувається об'єднання термінів у семантичні термінологічні поля [3].

Термін поле у мовознавстві вводився і раніше, однак наукова ідея термінологічного поля належить О.Реформатському, який вважав полем

терміна ту термінологію, поза якою слово втрачає свою характеристику терміна [7]. Термінологічне поле розглядається як певне ціле, що містить закономірні зв'язки між окремими термінологічними поняттями та групами таких понять, які належать до різних рівнів ієрархії. Закономірність наявності поняття в термінологічному полі обумовлена зв'язками з рештою понять цього поля. Закономірність присутності терміна серед подібних елементів термінологічної системи визначається відповідністю його матеріальної оболонки поняттю, яке він ідентифікує. Вже на основі цієї відповідності встановлюються системні взаємозв'язки між термінами, мовні форми яких закріплені за різними поняттями поля.

Авіаційна лексика вимагає різних критеріїв її групування, в основу якого ми поклали спільну семантичну ознаку терміна. Найістотнішою ознакою галузевих лексико-тематичних об'єднань слів вважається однорідність усіх елементів, які входять до складу певної групи на основі спільної семантичної ознаки. Тематичне групування ґрунтується на внутрішніх зв'язках між предметами і явищами дійсності і зумовлене, насамперед, предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть мати у своєму складі по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризуються чіткою диференціацією ознак. Об'єднання слів у тематичну групу відбувається на основі подібності чи спільності функцій позначуваних словами предметів та процесів в одній конкретній чи різних мовах.

Структура термінологічного поля “Авіація” в англійській мові вичленовується із загального складу термінологічної лексики і охоплює значну кількість термінів, що об'єднуються категоріальною семою “приналежність до авіації” (*aviation is the design, development, production, operation, and use of aircraft, especially heavier-than-air aircraft* [7: 74]). Дане термінологічне поле є розгалуженою і багаторівневою організацією складових мікрополів. Побудова поля відбувається шляхом

суцільної класифікації усього масиву виявлених авіаційних термінів на мікрополя, лексико-семантичні групи (ЛСГ) та підгрупи.

Зазначений підхід дозволяє в досліджуваній терміносистемі вичленувати 4 мікрополя: “The Type of Aircraft”, “Aircraft Construction, Equipment and Use”, “Aircraft Movement”, “Aviation Personnel”.

Виділені мікрополя мають власну структуру та специфіку у кількісному та якісному відношенні, що зумовлюється тим, які саме ЛСГ, лексеми та семми наповнюють кожне з даних мікрополів.

Мікрополе “**The Type of Aircraft**” (“Види літальних апаратів”), містить у собі лексичні одиниці, що слугують для позначення повітряних засобів пересування та які групуються у ЛСГ на основі диференційної семи „функція та сфера використання літального апарата”. Отже, дане мікрополе членується на чотири ЛСГ :

1. ЛСГ „**Helicopters**”, яка представлена, наприклад, такими конститuentами: *helicopter, chopper*;

2. ЛСГ „**Dirigibles, balloons**”, складниками якої є, наприклад, такі конституенти: *zeppelin, balloon*;

3. ЛСГ „**Space ships**”, що репрезентована такими термінами: *spaceship, spacecraft, rocket, booster rocket (Saturn V’Apollo’booster), space shuttle, space probe*;

4. ЛСГ „**Airplanes**” має у своєму складі три лексико-семантичних підгрупи: „**Passenger planes**”, напр.: *airbus, aeroplane, airliner, jet*; „**Planes with special function**”, напр.: *amphibian, cargo airplane, seaplane*; „**Military planes**”, напр.: *bomber, fighter, troop-carrier* [4].

Мікрополе “**Aircraft Construction, Equipment and Use**” (“Будова, технічне оснащення та експлуатація ЛА”) поділяється на наступні ЛСГ:

1. ЛСГ “**Aircraft Construction**” (“Конструкція літальних апаратів”): *wheels, engine, fuselage, wing, brake flap, exhaust nozzle rejector*;

2. ЛСГ **“Aircraft Equipment, Control and Navigation Systems”** (“Обладнання ЛА, системи керування та навігації”): *aircraft control, area navigation system, survival radio equipment, terminal radar*;

3. ЛСГ **“Aviation Fuel, Lubricants. and Materials”** (“Паливно-мастильні речовини та матеріали, що використовуються в авіації”): *Avgas, lubricants, Jet-A Fuel, petroleum, bio-jet fuel, anylyn* [4].

Мікрополе “Aircraft Movement” (“Рух ЛА”) характеризується найбільш розгалуженою структурою та складається з 10 ЛСГ:

1. ЛСГ **“Characteristics of Controlling and Piloting”** (“Характеристики управління ЛА”): *to take over the control, to fail to maintain control, control of airspace, to overflow air traffic*;

2. ЛСГ **“Controlling of Aircraft Systems”** (“Керування системами ЛА”): *to place the flaps in, extended flaps, to lower the nose wheel, lock wheels down, engine warm-up, engine cutoff*;

3. ЛСГ **“Characteristics of Movement”** (“Характеристика руху”): *flight speed, overtaking speed, emergency descent speed, vertical gust speed, slowest initial speed, radar vector, acceleration vector, velocity vector, recovery vector, wind vector, climb schedule, flight schedule*;

4. ЛСГ **“Space Characteristics”** (“Параметри розташування у просторі”): *obstacle clearance height, minimum safe height, threshold crossing height, flight level, departure flight level, lower flight level, unstick distance, glide path slope, selected approach slope, radio-range orientation*;

5. ЛСГ **“Direction”** (“Напрямок руху ЛА у просторі”): *localiser course, prescribed course, dogleg course, intended track, takeoff track, procedure approach track, conflicting flight path, straight-in approach path*;

6. ЛСГ **“Movement Area Circumstances”** (“Умови руху”): *crossing traffic, high density air traffic, beam identification, wind drift, atmospheric precipitation, airdrome reference temperature, nimbostratus, cirrus thread clouds, heap clouds, ragged clouds, International standard atmosphere*;

7. ЛСГ “**Emergency**” (“Надзвичайна ситуація”): *incident damage, engine failure, birds ingestion, radiocommunication failure, hijacking, inflight bomb threat, aircraft uncontrollability, emergency evacuation*;

8. ЛСГ “**Aviation Radioexchange**” (“Радіообмін”): *readability, radio noise, landing clearance request, taxi clearance request, aircraft report, clearance for straight-in-approach, prohibition of landing*;

9. ЛСГ “**Types of Piloting**” (“Види пілотування”): *aircraft spiral glide, spot hovering, “Frolov chakra”, “Kulbit”, Nesterov’s Looping*;

10. ЛСГ “**Aircraft Position and Zones of Space**” (“Розташування ЛА та зони простору”) представлена такими конститuentами: *estimated position of aircraft, radio-range orientation, pitch orientation, aerodrome traffic zone, zone of intersection, cross-wind leg, approach pattern leg* [4].

Мікрополе “Aviation Personnel” “Авіаційний персонал” складається з 2 лексико-семантичних груп:

ЛСГ “**Crew**” (“Члени екіпажу повітряного судна”): *cabin crew, second pilot, pilot on the controls, systems operation pilot, navigator*;

ЛСГ “**Flight Dispatchers, Participants and Organisers of the Flight**” (“Диспетчери повітряного руху, учасники та організатори польоту”): *passenger, maintenance crew, ramp crew, aviation expert* [4].

Розподіл мікрополів має родо-видовий ієрархічний характер, який сприяє найбільш детальному опису досліджуваних авіаційних понять. Дослідження тематичних груп авіалексики уможливорює визначити ядро термінополя та його периферію. Лексичні одиниці, що перебувають у ядрі лексико-тематичної групи, тяжіють до високого рівня диференціації та відокремлення від інших одиниць, вони належать до власне авіаційної лексики, що є центром макрополя авіації, на противагу від периферійних, що перебувають на межі, на стику з іншими дисциплінами, наприклад: аеромеханіка, гідродинаміка тощо.

Отже, сучасне термінологічне поле “Aviation” є об’ємною ієрархічною побудовою, що спирається на ступеневу підпорядкованість

мікрополів, лексико-семантичних груп і підгруп. Термінологічні мікрополя й групи є відкритими множинностями, їх межі є проникними та рухомими, що веде до інтенсивного розширення англійської авіаційної термінології. Зовнішня відкрита, незамкнена структура мікрополів і термінологічних груп свідчить про постійну міграцію термінів у межах авіаційної термінології та взаємодію авіаційної термінології із загальноживаною лексикою.

Перспективи розвитку даного дослідження вбачаються у вивченні проблеми вмотивованості англійських авіаційних термінів, а також у вирішенні завдання їх стандартизації.

Література

1. Ахманова О. С. Терминология лингвистическая / Ахманова О.С. // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Наука, 1990. — 600 с.
2. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. — М. : Наука, 1987. — 103 с.
3. Кияк Т. Р. Проблема лінгвістичного упорядкування термінології / Т. Р. Кияк // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. — К., 2005. — Вип. VI. — С. 13–17.
4. Марасанов В. П. Англо-русский словарь по гражданской авиации / В.П. Марасанов. — М. : Скорпион Россия, 2006. — 560 с.
5. Про затвердження Правил ведення радіотелефонного зв'язку та фразеології радіообміну в повітряному просторі України // Наказ Міністерства транспорту України № 486 від 10.06.2004.
6. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка / Реформатский А. А. // Проблемы структурной лингвистики. — М. : Наука, 1968. — С. 103-125.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. by A. Gadsby]. — Barcelona : Longman dictionaries, 1995. — 1668 p.